

ГЕОПОЛІТИЧНІ ПЕРЕХРЕСТЯ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОСОФІЇ

Розглядаються проблеми української філософії, що мають значимість у сучасному соціальному світі. Українська філософія розвивалася з часів Київської Русі і до сьогодні на перехресті різних культур та цивілізацій. Такий специфічний розвиток вітчизняної філософської думки пов'язаний із геополітичним становищем України.

Ключові слова: культурно-цивілізаційний діалог, софійне мислення, національний етос і ментальність, типологія культури, стиль філософування.

Цвіркун В.М. ГЕОПОЛИТИЧЕСКИЕ ПЕРЕКРЕСТКИ УКРАИНСКОЙ ФИЛОСОФИИ. Рассматриваются проблемы украинской философии, имеющие значимость в современном социальном мире. Украинская философия развивалась со времен Киевской Руси и по сей день на перекрестье разных культур и цивилизаций. Такое специфическое развитие отечественной философской мысли связано с геополитическим положением Украины.

Ключевые слова: культурно-цивилизационный диалог, софийное мышление, национальный этос и ментальность, типология культуры, стиль философствования.

V. Tsvirkun. GEOPOLITICAL CROSSROADS OF UKRAINIAN PHILOSOPHY. This article discusses the problems of Ukrainian philosophy that have meaning in the contemporary social world. The Ukrainian philosophy was developing from time of Kyiv Rus till today on a crossroad of difficult cultures and civilizations. That specific development of motherland philosophical thought is connected with the geopolitical place of Ukraine.

Key words: cultural-civilizational dialogue, Sophia thinking, national ethos and mentality, typology of culture, style of philosophizing.

«Споконвіку було слово...»

Євангеліє від Св.Івана

Актуальність теми. Філософська думка із-за своєї світоглядної та методологічної функціональної значимості завжди розвивалась поза межами, так би мовити, «хатнього вжитку». Стосовно ж вітчизняної філософії й поготів можна сказати, що їй «домашній вжиток» аж ніяк не підходив і не підходить. На це є, принаймні, декілька причин. *Перша* із них полягає у тому, що вітчизняне філософування отримало потужний стимул для власного розвитку із-зовні, не відкидаючи при цьому родинного (материнського) походження. За всієї контраверзи, накинутої вітчизняному любомудрію візантійським християнством, воно залишилось людинолюбним (людяним), себто екзистенційним, що підтверджувалось із самого початку зосередженістю філософської мислєдїяльності на проблемах людини та її місця у Богом створеному світі. *По-друге*, сучасна ситуація «глобального селища» (Г.Маклуен) загострює проблему присутності людини у світі та її відношення стосовно можливої втрати сенсу будь-якого існування у ньому. *По-третє*, якщо проблема існування (попросту буття) не є байдужою для самої людини, як суб'єкта власної життєдїяльності, то постає закономірне питання: задля чого живе сама людина і яке, висловлюючись по-сучасному, інформаційне навантаження і, відповідно, завантаження такого життя. Тобто, що для нас означає «інформація», чим вона нам загрожує і наскільки може бути для нас корисною. Чи не склалась зараз ситуація про яку писав В.Табачковський після відомих подій, що сталися 11 вересня 2001 року: «Відтак, маємо разуючий парадокс: провідний глобалізаційний чинник – інформаційні технології – «працює» на шкоду людині»[7, с.33]?

Основна мета і завдання. Враховуючи особливості історико-філософського процесу, а саме еманациї висхідних культуротворчих концептів, що визначають хід розвитку світової філософської думки, як загалом, так і в тих чи інших регіональних форматах (мається на увазі понятійно-висловлювально-умовивідна база будь-якого мислення, що претендує на філософський, тобто, софійний статус незалежно від місця походження), пропонується аргументація міркувань про те, що вітчизняна філософія,

попри всі, так звані, негаразди соціально-економічного, політичного та іншого ґатунків, не втрачала ні часових підстав, ні просторового підґрунтя для свого достатньо повноцінного розвитку.

Та проблематика, що поставала і поставатиме у процесі розвитку вітчизняної філософської думки завжди розвивалась під канвою етосно-естезисного світобачення і світоспоглядання, у центрі якого завжди знаходилась людина, її відношення до себе, рідної землі, сусідніх етносів і врешті-решт до Бога як першосутності Буття.

Філософування у Київській Русі одразу ж оформилося як етико-естетичний світоглядний процес, що охоплював не тільки священників та ченців, князівсько-боярську знать, але й інші верстви руської людності. Слід зауважити, що київо-руське філософування розвивалось під значним впливом візантійського православ'я. Саме візантійська та староболгарська книжність, перш за все, перекладались на руську мову у монастирях, там же, попервах, укладалися й писалися оригінальні вітчизняні філософсько-богословські твори – слова, повчання, житія, моління тощо.

Київ у XI віці од Різдва Христового став другим за кількістю жителів та величчю містом Європи після Константинополя і вже являв собою християнський центр усієї Східної Європи. Його розташування на літописному шляху «із варяг у греки» давало можливість розвивати власні й самодостатні торгівельно-економічні та політико-адміністративні потуги. На той час він був столицею наймогутнішої європейської держави. Це створювало підґрунтя небувалого розквіту культури у всіх її проявах.

Разом із тим згаданий літописний шлях у релігійно-філософському аспекті можна означити і як шлях із греків у варяги, на якому Києву відводилась роль християнського сакрального комунікаційного осердя. Окрім того, Київ був також перехрестям соціокультурних шляхів із Сходу на Захід і навпаки. Отож, можемо говорити про те, що вже у часи Київської Русі вітчизняне філософування було не якимось замкнутим у собі процесом, а формувалося як світоглядна система, відкрита, образно кажучи, всім сторонам тогочасного світу.

Очевидно, що софійність, діалогізм, поліфонія стали настільки органічними висхідними константами київського філософування, що надалі вся вітчизняна філософія вже не могла обійтися без, принаймні, включеності морально-етичної та естетичної проблематики у загальний хід софійного мислення. Формат даного дослідження не дає нам можливості детально проаналізувати процес вітчизняного філософування. Більше того, заявлена тема передбачає не стільки зосередження уваги на історико-філософських проблемах, скільки на тих *контрапунктних* подіях культурного життя, які увиразнювали давнє становище України як геополітичного перехрестя Європи і Азії, Європи і Близького Сходу.

Така геополітична перехресність, розставляючи свої акценти, творила контексти причетності вітчизняної культури, а відповідно і філософування, щодо світового культурно-цивілізаційного розвитку. Зокрема, типологічно вітчизняна культура київо-руської доби була більш орієнтальною, ніж у добу козацьку оскільки тональність світового культурного розвитку у той час задавалася Візантійською імперією, а тому-то визначальним стилем київо-руської книжності був «історичний монументалізм» (Д.Лихачов). У «Повчанні дітям» Володимира Мономаха, наприклад, чітко простежується панорамне світобачення, подібні світоглядні засади спостерігаємо і в «Слові про похід Ігорів».

Латинська книжність і відповідна наукова, мистецька, моральна та філософська заангажованість культурно-історичними подіями та досягненнями Західної Європи припадає в Україні на ХУІ-ХУІІІ ст., коли й сама Україна часто виступає авансценою загальноєвропейських подій. Згадаймо, що це був час доволі гострого і часто криваво-збройного протистояння двох культурно-цивілізаційних потуг – османсько-арабського ісламу та європейського християнства у його православному та католицькому формоутвореннях.

Саме у цей час, який в історичній пам'яті українського та інших сусідніх народів зафіксувався як доба козацької вольниці, на вітчизняних теренах зустрічаються хвилі православного і католицького, сенсуалістичного і раціоналістичного, а у більш філософському аспекті – неоплатонівського та неоаристотелівського за духом своїм, мислення. Цей надзвичайно цікавий період розвитку вітчизняної культури та філософської думки, осередок якого тривалий час знаходився у Києво-Могилянській Академії, почав детально досліджуватися лишень у другій половині минулого століття. Але ж чи не дух ренесансно-барокової за своїм стилем вітчизняної культури, збираючи спочатку у своєму серці - Києві талановитих і творчих особистостей, породив у ХІХ столітті яскраві, оригінальні фантоми української, російської, білоруської, молдовської та й інших слов'янських і неслов'янських культур?

Як тут не згадати лишень тільки одного геніального Григорія Савича Сковороду, який повною мірою уособлював собою геополітичну перехресність усієї східно-європейської філософії? Саме про нього автор цих рядків більш як 15 років тому висловив міркування, якого дотримується і до сих пір: «Вихованець Києво-Могилянської академії, студент західноєвропейських університетів, педагог у колегіумах і домашній вчитель, співак хору і автор кантів, поет і письменник, а останні 25 років життя – мандрівний філософ – Григорій Сковорода мав усі підстави перед смертю сказати: «Світ ловив мене, але не впіймав». Якщо ідейні соратники Г.Сковороди – кобзарі – повідали людям про славу і долю козацьку, то сам він розносив по селах і містечках України світло сердечної мудрості. Ідеї, проголошені Г.Сковородою, не втратили своєї актуальності і привабливості. Для суспільства – це ідея «горней республіки, горного Єрусалима», тобто подолання соціального зла, несправедливості, Сковородинівська «втеча» від світу - це боротьба зі злом, пошук Бога в людині, це – відкриття і приведення в рух добрих сил людини, здатних протистояти злу. Стосовно індивіда філософ пропагує ідею «сродної праці», яка відповідала б особистісним силам людини і якнайкраще розкривала приховані в ній таланти, була б людині до наснаги, до душі. В основі філософсько-етичної системи видатного мислителя лежить концепція «трьох світів» і «двох натур»... Приховані за символічною формою образи справжніх людських стосунків становлять внутрішню природу символічного світу» [1, с.102-103]. А у своєму знаменитому «Алфавіті, або Букварі миру» наш геніальний співвітчизник промовляв до нас вустами одного із учасників (до речі, Григорія) дружньої розмови: «Щастя твоє, і мир твій, і рай твій, і Бог твій усередині тебе є» [6, с.421].

Як відомо, основні філософські ідеї давно відомі (так би мовити, вічні, наприклад: «пізнай себе»), і оригінальні - вперше запропоновані мислителем, зокрема, про «сродний труд», «нерівну всім рівність» тощо вийшли далеко поза межі філософських мандрівок у просторі (Слобідська Україна) і часі (ХУІІІ століття) вітчизняного мудреця. Та хоча тіло мисленника спочиває у нім же викопаній могилі, нетлінний дух його витає і витає над рідною землею і вселяється в уми та серця вдячних співвітчизників (достатньо назвати ім'я лишень одного Тараса Шевченка, щоби відчувти благоговіння перед воістину філософським подвигом Григорія Сковороди). Мабуть річ не у тім, що меркантильний світ не зміг свого часу задушити у своїх обіймах генія, а у тім, що ми - без його Духу, як люди, як українці, як нація -просто примітивно-хвалькувате (тому-то й меншовартісне) соціально-політичне Ніщо.

У просторово-часовому континуумі України існувало як у минулому, так і до сьогодні достатньо різноманітних факторів, що, м'яко кажучи, заважали поступальному розвитку вітчизняної культури та оформлюючої її до рівня естетично стильової довершеності філософської думки. Погоджуємося із таким міркуванням Є.Андроса: «Так історично склалося, що українській людині від часів Батия довелося жити упродовж сторіч за умов величезного пресингу, як соціально-економічного, так і психологічного» [2, с.91]. Сьогодні такий пресинг посилюється, з одного боку, глобальними проблемами планетарного штибу, що нав'язуються ззовні світовими геополітичними гравцями та

численними внутрішніми негараздами, як от громадянська індиферентність більшості співвітчизників та замутна (нечестива) політична гра «сильних світу сього» і etc, з іншого. Так і кортить поставити питання: що ж у цьому (нашому!?) світі від Бога, а що від лукавого? Здається, можна знайти деяку відповідь на поставлене питання, опираючись на загальноновизнану тезу про те, що культурно-цивілізаційний розвиток будь-якої соціальної спільноти (соціуму) починається із намагання у процесі розмови, супроводжуваної певним набором (краще сказати – синтезією) символічних (знакових) і тому стандартизованих (тобто, до автоматизму відпрацьованих дій) відтворити у власній пам'яті і вкласти у пам'ять нащадків предковичний сюжет на тему походження світу і появи у ньому свого (нашого) роду, а вже згодом, окремої людини – індивіда, особистості. Однак, хотілося б зауважити - мова тільки-но що йшла про міфологію архаїчну і, так би мовити, життєстверджувальну, таку, яка пропонувала у руки кожному наступному поколінню ключ, який відкривав для нього браму життя та його вічних істин.

На жаль, сьогодні настав час іншої міфології. І ця сучасна міфологія – наскрізь політична, а то й, здебільшого, геополітична. А що ж собою являє сучасна міфологія політизованого характеру? «Політична міфотворчість,- слушно зауважує О.Полисаєв,- подібно наркотику, може на короткий час створити ілюзію суспільної злагоди та вирішеності соціальних проблем. Але такі дії у кінцевому результаті можуть обернутись історичною поразкою цілого народу, який в черговий раз почне сприймати своїх лідерів в якості безвідповідальних мрійників, нездатних вказати реальні перспективи розвитку українського суспільства» [5, с.252]. Але ж як це «по-модньому» (вислів Проні Прокопівни із п'єси М.Старицького «За двома зайцями») на кожному перехресті до хрипіння у горлі кричати про любов до рідної землі та її знедоленого народу, яка чомусь у таких горлопанів називається «патріотизмом», а подумки мріяти про «хатинку» у тричотири поверхи в заповідній для народу місцині, «скромненький» (у кілька гектарів) клаптик квітників, городу, лісочку, ставочку тощо і, звичайно ж, «невеличкий» кабінетик у якому можна було б не з допомогою гусячого пера, свічки і листка паперу, а всемогутнього Інтернету декларувати, так званий, патріотизм всесвітнього (флюгерного) поширення. Про саме такий «секрет полішинеля» свого часу наш знаменитий співвітчизник М.Гоголь у своїй не менш знаменитій поемі (прозовій, зауважмо) написав такі слова: «Еще падет обвинение на автора со стороны так называемых патриотов, которые спокойно сидят себе по углам и занимаются совершенно посторонними делами, накаплиют себе капиталы, устраивая судьбу свою на счет других; но как только случится что-нибудь, по мнению их, оскорбительное для отечества, появится какая-нибудь книга, в которой скажется иногда горькая правда, они выбегут со всех углов, как пауки, увидевшие, что запуталась в паутину муха, и подымут вдруг крики: «Да хорошо ли выводит это на свет, провозглашают об этом? Ведь это все, что ни описано здесь, это все наше – хорошо ли это? А что скажут иностранцы? Разве весело слышать дурное мнение о себе? Думают, разве это не больно? Думают, разве мы не патриоты?» [3, с.236-237].

Так - ми патріоти, якщо пам'ятаємо «якого роду-племені», так, - якщо знаємо, що рідну матір, батька не вибирають, так, - якщо розуміємо, що сусідів, попри всі їхні прикраси, не відправиш за три-дев'ять земель, так – якщо віримо, що іншої Богом даної нам землі нема і не буде, якщо ми її самі ж і запропастимо. Але, вживаючи метафори, мусимо бути свідомі того, що без кожного із нас і, зокрема, без всіх нас разом взятих, поняття «Україна» втратить будь-яке підґрунтя (сєнс) під власними ногами, тобто постане земля (територія) під іншою назвою. Можливо? Цілком!

Справедливими словами хотілось би підтвердити ці міркування. «Проте культура національна – завжди традиційна в своїй опорі на Особистість, її потребу у внутрішньому житті, вона виходить на Логос.- вважає В. Ільїн.- Але Логос вступає в діалог не тільки з Софією, але і з Етносом; у смисловому полі інтелектуальної напруги між ними відбувається, здійснюється творчість, утворюється самобутність і неповторний внесок в світову культуру. Логос – це надія. Так само, як Богу-Духу потрібно було втілитися у

матерію, щоб відбулося Життя у повноті Буття, так і в національності (чуттєвості) Слова (Логоса) культури відбувається єдність Духа і Природи, душевного і тілесного»[4, с.161]. На перехресних шляхах розвивалась і розвивається вітчизняна філософська думка. Сказане, зовсім не пафос, а розуміння, відчуття і сердечне вболівання за те, чи «contra spem spero (Л.Українка) лебедина згряя (В.Земляк) нашого материнства (В.Симоненко) здійме свої крила («Гуси-лебеді летять – М.Стельмах) і полине у вирій задля того, щоби вкотре повернутись у рідний край. А їхні гнізда ми ще не зруйнували!?

Чому самим-собою склалося кілька авторських рядків, білим віршем написані:

За Шевченком, з матері - латану свитину знімають,

А сьогодні материнську шкіру до крові здирають,

Та мати мовчить,

Бо ж то – свої, рідні діти.

Замість висновку. Коли ж ми, нарешті, по *софійному* приймемося і займемося вирішенням проблеми національного етосу і естезису у глобальному масштабі!

Література: 1.Алексієвець М., Цвіркун В. Типологія української національної культури: київсько-руський (середньовічний) і ренесансно-бароковий (козацький) типи. - С.87- 103 // Культурне відродження в Україні: історія і сучасність. – Львів: Астериск, 1993. 2.Андрос Є.І. Всезагальне та індивідуальне в культурі за умов глобалізації.- С.85-92 // Людина і культура в умовах глобалізації / Збірник наукових статей.- К.: ПАРАПАН, 2003. 3.Гоголь Н.В. Мертвые души.- М.: Худлит, 1976. 4.Ільїн В.В. Національно-духовне в контексті раціонально-глобального.- С.156-162 // Людина і культура в умовах глобалізації / Збірник наукових статей. – К.: ПАРАПАН, 2003. 5.Полисаєв О.П. Архітектоніка сучасного міфу: Монографія.- Тернопіль: Астон, 2008. 6.Сковорода Г.С. Повне зібрання творів у двох томах.- К.: Наукова думка, 1973. – Т.1. 7.Табачковський В.Г. Світоглядно-антропологічні колізії процесу глобалізації.- С.22-34 // Людина і культура в умовах глобалізації / Збірник наукових статей.- К.: ПАРАПАН, 2003.